

Автор

Соломко Оксана Антонівна,

вчитель початкових класів

КЗ «Кухченська ЗОШ І-ІІІ ступенів» Локницької сільської ради

Зарічненського району Рівненської області.

Публікація містить матеріали з досвіду роботи вчителя над впровадження дидактичних ігор в початкових класах.

Пропонований посібник стане у пригоді вчителям початкових класів.

Розвивальний потенціал дидактичних ігор в початкових класах

Уроки в початкових класах дуже різноманітні за змістом, структурою, способами організації навчальної діяльності. Визначаючи методику їх проведення, класоводові треба врахувати змістові особливості різних предметів, істотні відмінності розвитку 6- 9-річних дітей, умови, в яких працюють початкові класи в різних типах шкіл, матеріальне забезпечення тощо.

Довгі роки у школі розглядалися окремо такі взаємозв'язані поняття, як засоби досягнення результатів навчання та їх вплив на розвиток і самопочуття учнів. Стосовно уроку це виявилось (а подекуди і виявляється) у перевантаженості дітей, їх надмірній заорганізованості, зацікавленості школярів, батьків і самого вчителя в оцінках, а не в якості роботи, невиправдано великій кількості одноманітних тренувальних завдань. Наприклад, до уроків, різних за змістом і метою, застосовувати єдину структуру, підганяти зміст конкретного уроку під універсальний тип комбінованого, механічно йти за методичними розробками.

Для якісного оновлення уроку в початкових класах у центрі уваги вчителя має бути організація навчальної діяльності учнів залежно від змісту і готовності дітей.

Освоєння на творчому рівні нових методик вимагає того, щоб на окремому уроці й у системі уроків класовод досягав взаємозв'язку навчального, розвивального й мотиваційного компонентів навчальної мети, утверджував гуманні взаємовідносини в класі, активно використовував різні форми співробітництва з учнями.

Тому я в процесі підготовки до проведення уроку орієнтуюся не тільки на його зміст, а одночасно продумає, як це зробити з найбільшою користю для розвитку особистості дітей, збереженню їх емоційного благополуччя, оптимізму, розвитку позитивного ставлення до навчання, уміння вчитися. Тому, чим повніше, надійніше і послідовніше на уроці вдається зв'язати змістовий, процесуальний і мотиваційний компоненти навчальної діяльності, тим сильніше система уроків впливатиме на виховання і розвиток молодшого школяра.

Я вважаю, що особливе місце в розвитку пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку займають дидактичні ігри.

Дидактичні ігри застосовуються у навчанні та вихованні всіх вікових груп дітей. Особливістю їх є те, що вони створюються і розробляються дорослими для навчання і виховання дітей.

Гра, як відомо, є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для молодших школярів. Ще К.Ушинський писав:» Зробити серйозне заняття для дітей цікавим – ось головне завдання початкового навчання .Кожна здорова дитина потребує діяльності і до того ж серйозної діяльності...З перших же уроків привчайте дитину полюбити свої обов'язки й знаходити приємність в їх виконанні.»

На значення гри звертав увагу визначний класик педагогіки А.Макаренко, який писав: «В дитячому віці гра – це норма і дитина повинна завжди гратись, навіть тоді, коли виконує серйозну справу...».Видатний педагог висловлювався за широке використання гри у вихованні школярів. Гра, на думку А.Макаренка,- багатофункціональний засіб виховної роботи. Вона дає змогу виховувати колективізм, творчу спрямованість особистості, свідому дисципліну, організованість, розвиває інтелектуальні здібності, естетичні почуття. Особливе місце належить грі в підготовці дітей до праці.« Яка дитина в грі, така з багатьох поглядів, вона буде в роботі, коли виросте.» - писав А.Макаренко.

Дидактичні ігри поєднують елементи навчання з радісною для дітей ігровою діяльністю. Дидактична гра має сталу структуру, яка відрізняє її від інших видів діяльності дітей.

Структура дидактичної гри — це основні елементи, які надають їй форми навчання і гри одночасно: дидактичні та ігрові завдання, ігровий задум, ігрові дії, правила, пізнавальний зміст, результат. Дидактичні завдання визначаються вчителем відповідно до програми. Ігрові завдання — це ті завдання, які виконуються дітьми в ігровій діяльності. Постановка двох завдань — дидактичних та ігрових — відображає взаємозв'язок навчання і гри.

Ігровий задум у дидактичних іграх здебільшого виражений у самій назві. Наприклад, мета дидактичної гри «Школа» полягає в тому, щоб у цікавій для дітей формі навчити їх правильно описувати об'єкти, розповідати про явища природи. Діти в цій грі виконують роль учнів у школі, «читають», а насправді описують картинки. Іноді ігровий задум має форму ігрового завдання. Наприклад: підбери однакові за формою, кольором і величиною смужки паперу. У таких іграх діти, виконуючи ігрове завдання, навчаються диференціювати предмети за певними ознаками.

Ігрові дії надають дидактичній грі ігрової форми і викликають у дітей інтерес до її змісту. Адже ігровий задум можна реалізувати лише в ігрових діях. Ігрові дії

організують діяльність кожної дитини і об'єднують колектив у грі. Ці дії дуже різноманітні.

Іноді вони зумовлені елементами змагання. Наприклад, треба швидко помітити схожість чи відмінність, сказати або не сказати заборонене слово, не пропустити чергового ходу.

Ігрові дії полягають у перестановці предметів, їх збиранні, у розкладанні картинок, у наслідуванні рухів тощо. Вони можуть виражатись не тільки в зовнішніх діях, а й у внутрішніх — у розумових операціях (зіставити, об'єднати, класифікувати).

Чим менші діти, тим ігрові дії простіші. Ігрові дії старших дітей потребують взаємодії одних дітей з іншими, певної послідовності, черговості, врахування умов розв'язання поставленого в грі завдання.

Кожна дидактична гра має правила, які підпорядковані ігровому задуму і змісту гри і водночас виконують дуже важливу функцію — організують гру. Правила гри — це точно визначені вимоги до дітей, які даються в ігровій формі. Вчитель враховуючи правила гри, визначає спосіб і послідовність дій.

Основою дидактичної гри є пізнавальний зміст, тобто зміст тих знань, умінь і навичок, які застосовуються для розв'язання ігрового завдання і таким чином закріплюються в ній як у практичній діяльності.

Дидактична гра має певний результат, що є фіналом гри, надає їй закінченості. Він виявляється насамперед у формі розв'язання поставленого грою завдання і дає дітям моральне і розумове задоволення. Результат гри діти сприймають як певне своє досягнення: відгадали поставлені грою загадки, виконали доручення, ігрові завдання тощо. Для вчителя результатом гри є засвоєння дітьми конкретних знань, вироблення певних умінь і навичок, а для учнів встановлення між ними дружніх взаємин.

Цінність дидактичної гри полягає в тому, що вчитель не тільки визначає її зміст, хід, а й передбачає результат, який є одним з показників розвитку дітей.

Усі структурні елементи дидактичної гри взаємопов'язані між собою, відсутність основних з них руйнує гру. Без ігрового задуму та ігрових дій, без правил, які організують гру, дидактична гра або неможлива, або втрачає свою специфічну форму, перетворюючись у виконання вказівок, вправ.

Особливо зацікавлюють дітей у грі, викликають у них інтерес ігрові дії. Ігрові дії допомагають піднести довільну увагу дітей, засвоїти і закріпити програмові знання.

Діяльність дітей, в якій немає ігрових дій і яка передбачає лише освітню мету, не можна називати грою. Це можуть бути вправи з дидактичним матеріалом. Проте одні й ті самі предмети можна використати і для виконання вправи, і для проведення дидактичної гри. Але основою дидактичної гри є ігровий задум та ігрові

дії, а основою вправи — завдання вчителя та виконання його дітьми. Ось приклад того, коли картинка використовується як наочність для виконання вправи і як ігровий матеріал у грі.

Діти шести-семи років люблять «важкі» ігри, що потребують уміння подумати, що викликають серйозні інтелектуальні зусилля.

Чим важче завдання, тим яскравіше й гостріше відчувається радість подолання труднощі. Педагог повинен враховувати цю особливість, прагнути до того, щоб навчання в дидактичній грі було цікавим, але не розважальним. Адже вона повинна привчати до тих фізичних і психічних зусиль, що необхідні для роботи.» Гра без зусилля, без активної діяльності - завжди погана гра»- говорив А. С. Макаренко.

Дидактична задача визначається змістом програмного навчального матеріалу і виховними цілями. Ігрові дії складають сюжет дидактичної гри, причому це не завжди практичні зовнішні дії, коли потрібно щось старанно роздивитися, порівняти, розробити й ін. Це частіше усього складні розумові дії, виражені в процесах цілеспрямованого сприйняття, спостереження, порівняння, пригадування раніше засвоєного.

Правила спрямовують діяльність дітей, забезпечують виконання ними поставленої задачі. Вони допомагають вчителю управляти грою, мають навчальний, організаційний і дисциплінуючий характер. Як і в сюжетно-рольовій творчій грі, вони роблять регулюючий вплив і на реальні відношення між учасниками, особливо в іграх з елементами змагання. Виконання правил вимагає чесності, засвоєння засобів і культури спілкування, відповідальності, точності. Гри, у яких діти об'єднуються в команди, формують колективізм, дружбу, переживання за успіхи товаришів і т.д. Управління дидактичною грою завжди здійснює педагог. Він сам - учасник гри. Його позиція перед дітьми відкрита. Педагог ставить задачу, організує дії, аналізує й оцінює їхні результати.

Управління дидактичною грою потребує такту і майстерності. Об'єднуючи дві форми діяльності - гру і навчання, педагог повинен зберегти самостійний характер гри, ту радість і задоволення, що вона дає дітям, і одночасно домагатися, щоб у дітей формувалися заплановані знання, уміння і навички і здійснювалися якісні зсуви в розвитку пізнавальних здібностей, руховій активності, моральному становленні особистості. Дуже важливо, щоб сам педагог, що використовує ігровий метод, не розділяв у свідомості дітей навчання і гру, як це іноді буває на практиці. «А зараз, діти, ми пограємо...» (мов, повчилися, а тепер відпочиньте, розслабтеся), - говорить учитель. Адже у всіх інших випадках педагог не повідомляє дітям, який метод він буде використовувати, наприклад: «А зараз, діти, ми поговоримо з вами про...» Тому у використанні ігрового методу необхідно відразу ставити перед дітьми ігрову задачу.

Дуже відповідальний момент - добір програмного змісту для дидактичних ігор, чітке визначення дидактичних задач на основі принципу комплексного підходу до розвитку особистості. Вчитель заздалегідь визначає місце і роль гри в навчальному процесі, її зв'язок з іншими методами роботи, продумує можливі варіанти ускладнення (або полегшення) її, органічний взаємозв'язок з іншими частинами уроку. При цьому обов'язково виділити ті знання, уміння і навички, що необхідно сформувати в дітей. Тривалість однієї гри в середньому складає 3-5 хв. Кількість ігор на одному уроці більш 3,1- в першій частині уроку, 1-2-в другій частині. Бажано завершити грою урок, це зніме втому і залишить радісне враження від уроку.

При проведенні самої гри важливі досвід, такт, майстерність педагога, уміння утягнути усіх дітей, знайти засіб побадьорити недостатньо активних, при необхідності допомогти і підтримати інтерес, інтелектуальну напругу.

Пояснення гри дітям повинно бути емоційним, стислим, логічним. Значно ширше слід застосовувати, особливо в перших класах, ігри-заняття та ігри-вправи.

На уроках української мови у процесі розвитку усного мовлення й логічного мислення учнів я проводжу такі ігри: «Знайди такий самий предмет», «Що змінилося», «Чарівний мішечок», «Чого тут не вистачає», «Поштар приніс листівки», «Для чого це потрібно», «Хто відгадає», «Опиши предмет.»

На уроках навчання грамоти, наприклад, за допомогою гри «Чарівний мішечок» можна закріплювати різноманітні вміння і навички. Набір предметів у мішечку, звичайно, не випадковий. Він щоразу змінюється залежно від мети навчання: це то іграшки, у назвах яких є букви, склади, які зараз вивчаються, то дрібні речі, які треба описати, тощо.

Інший приклад (створення ігрової ситуації для рольової гри): на одному з уроків до першокласників раптом завітав «листоноша».

Він роздає кільком дітям «листи» — завдання для складання маленьких оповідань за малюнками (або опорними словами), що лежать у конвертах. Треба бачити, з яким нетерпінням діти очікують цих «листів», як прагнуть скласти якнайкращий твір.

А ось урок математики. Я несподівано ставлю на стіл іграшкові терези, кладу кілька яблук, цукерок і пропонує погратися в «магазин». «Продавець» і «покупець» швидко лічать, а діти стежать за правильністю розрахунків. Так у грі малюки тренуються додавати й віднімати у межах 10.

Також я використовую на уроках різноманітні ігри з елементами змагання: хто більше назве слів, відгадав загадок, найкраще виконає завдання, швидше обчислить та ін.

Для того щоб активізувати мовчазних учнів, можна провести гру «Відгадай». На столі розкладено 5 — 6 яскравих іграшок з виразними ознаками. Першокласникам пропонують уважно розглянути їх і вибрати одну з них.

«Діти, зараз ми дізнаємося, кому що сподобалось. Я бачу, всім хочеться відповісти. А хто зможе, не називаючи іграшку, так розповісти про неї, щоб ми самі здогадалися, що він вибрав?» Малюки швидко пересвідчуються в тому, що кожний предмет мав багато ознак, але не всі вони істотні.

Щоб гра завжди викликала інтерес, набір предметів слід поступово розширювати, а умови гри — ускладнювати.

Використання дидактичних ігор на уроках природознавства стає важливим засобом розвитку інтересу до цього предмета, допитливості, спостережливості; формуванню умінь аналізувати і робити висновки. Особливо дітям подобаються такі ігри: «Я знаю три назви...», «Третій зайвий», «Так чи ні», «Правда – неправда.», «Дізнайся за описом», «Перевтілення», «Детективи», «Розсипаночка».

Особливо захоплено грають молодші учні в такі ігри, які вимагають активної участі дітей всього класу. Наприклад, ігри, де передбачаються пересування, рухи за певними правилами. Найкраще проводити такі ігри під час екскурсій на уроках природознавства. Діти дуже люблять грати на природі. Тому я з задоволенням застосовую такі дидактичні ігри: «Дерева та кущі», «Відгадай, з якого дерева цей листок», «Знайди це дерево», «Буває – не буває», «Живе – неживе», «Вінок», «Моя хатка».

Головними умовами ефективності застосування дидактичних ігор є: органічне включення у навчальний процес; захоплюючі назви; наявність справді ігрових елементів, зокрема зачинів, римування; обов'язковість правил, які не можна порушувати; включення лічилок; емоційне ставлення самого вчителя до ігрових дій (його слова й рухи цікаві, несподівані для дітей).